

**KOMPETENSIYALARNI KLASTERLI YONDASHUV
ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MODEL****Merganov Shuxrat Meyliyevich**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kompetensiyalarni klasterli yondashuv asosida rivojlantirish modeli ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan yoritiladi. Klasterli yondashuv kompetensiyalarni alohida-alohida ko'nikmalar majmui sifatida emas, balki o'zaro bog'langan, bir-birini to'ldiradigan va muayyan faoliyat natijasiga xizmat qiladigan tizimli birliklar sifatida shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: klasterli yondashuv, kompetensiya modeli, kompetensiya klasteri, o'quv natijalari, integratsiyalashgan topshiriq.

KIRISH

Ta'lim tizimi oldida turgan asosiy talablarning biri shundan iboratki, o'quvchi yoki talaba faqat ma'lumotni biluvchi emas, balki bilimni vaziyatga ko'chira oluvchi, muammoga yechim topuvchi, jamoada ishlovchi, muloqot qiluvchi, o'z faoliyatini rejalashtira oluvchi va natijani baholay oluvchi shaxsga aylanishi kerak. Bunday natijaga erishish uchun ta'lim jarayonida "kompetensiya" tushunchasi markazga chiqdi. Biroq amaliyotda kompetensiyalarni shakllantirish ko'pincha fragmentar yondashuvga aylanib qolmoqda: bir fan ichida alohida ko'nikmalar ro'yxati tuziladi, har biri uchun alohida mashq beriladi, oxirida esa "kompetensiya shakllandi" deb yozib qo'yiladi. Natijada o'quvchi ko'p narsani "alohida-alohida" bajaradi, lekin real hayotdagi vazifa kelganda u ko'nikmalarni bir butun mexanizmga birlashtira

olmaydi. Shu sababli kompetensiyalarni tizimli, o'zaro bog'liq va natijaga yo'naltirilgan shaklda rivojlantirish usullariga ehtiyoj kuchaymoqda [1].

ASOSIY QISM

Kompetensiya odatda uch qatlamda ko'riladi: bilim, ko'nikma va munosabat. Lekin hozirgi ta'lim metodikasida bu uchlik kengayadi: bilim va ko'nikma bilan birga strategik fikrlash, refleksiya, kommunikatsiya, hamkorlik va o'zini boshqarish kabi meta-kompetensiyalar ham muhim deb qaraladi. Shu yerda muammo paydo bo'ladi: meta-kompetensiyalarni alohida "fan" qilib o'qitib bo'lmaydi, ularni faoliyat ichida, vazifa orqali va muntazam teskari aloqa bilan shakllantirish kerak. Klasterli yondashuv meta-kompetensiyalarni predmet kompetensiyalari bilan bir "bog'lam"ga keltirishni taklif qiladi.

Klaster tushunchasi bu yerda iqtisodiy klaster emas, didaktik klasterdir. Didaktik klaster deganda muayyan faoliyat natijasiga olib boruvchi, o'zaro bog'liq kompetensiyalar yig'indisi tushuniladi. Klaster tuzishda ikki savol asosiy rol o'ynaydi: o'quvchi qaysi real natijani bera olishi kerak va shu natija uchun qaysi kompetensiyalar birgalikda ishlashi kerak. Demak, klaster "faoliyat logikasi"dan kelib chiqadi. Masalan, "loyiha tayyorlash" klasteri tarkibiga maqsad qo'yish, axborot izlash, manbani baholash, reja tuzish, jamoa ichida rol taqsimlash, natijani taqdim etish, vaqtni boshqarish, o'zini baholash kiradi. Bu kompetensiyalar alohida bo'lsa ham kerak, lekin real loyiha vazifasida ular bir vaqtda ishlaydi. Shuning uchun klasterli model ta'limni real hayotga yaqinlashtiradi [2].

Klasterli yondashuvning yana bir afzalligi u o'quv natijalarini "integratsiya" qiladi. An'anaviy yondashuvda o'quv natijalari ko'pincha "bilib oladi" tipida yoziladi. Klasterli yondashuvda natijalar "bajaradi, yaratadi, asoslaydi, qo'llaydi, baholaydi" tipida ifodalanadi. Bu esa baholashni ham osonlashtiradi, chunki natija dalil bilan ko'rinadi. Dalil bo'lmasa, kompetensiya ham ko'rinmaydi.

Klasterlarni tuzishda kamida beshta tamoyilga amal qilish maqsadga muvofiq. Birinchi tamoyil maqsadga yo'naltirilganlik: klaster aniq faoliyat natijasi bilan boshlanadi. Ikkinchi tamoyil o'zaro bog'liqlik: klaster ichidagi kompetensiyalar bir-birini to'ldirishi, ya'ni "birini bajarsang, boshqasi kerak bo'lib qoladigan" bog'lanishga ega bo'lishi zarur. Uchinchi tamoyil bosqichlilik: klaster komponentlari oddiydan murakkabga qarab rivojlanishi, darajalar bo'yicha o'sishi lozim. To'rtinchi tamoyil transfer: klaster faqat bitta mavzuda emas, turli vaziyatlarga ko'chiriladigan bo'lishi kerak. Beshinchi tamoyil baholashga moslik: klaster bo'yicha natijani dalil bilan ko'rsatish va mezon orqali baholash mumkin bo'lishi shart [3].

Klasterlarni tuzishda ko'p uchraydigan xato — klasterni haddan tashqari keng qilib yuborish. "Hammasi" kirsam, hech narsa ishlamaydi. Yaxshi klaster odatda 5–9 ta asosiy kompetensiyani qamrab oladi. Bu son tasodifiy emas: o'qituvchi ham, o'quvchi ham bir vaqtning o'zida shu miqdordagi elementni boshqarishga yaqin. Klaster juda kichik bo'lsa, u fragmentar bo'lib qoladi, juda katta bo'lsa, u boshqarilmaydi. Shuning uchun klaster dizaynida "optimal zichlik" muhim.

Taklif etilayotgan modelni olti bosqichli didaktik mexanizm sifatida ifodalash mumkin: diagnostika, klaster xaritasi, integratsiyalashgan vazifa, o'qitish va murabbiylik, formatif baholash, portfel va yakuniy baholash.

Birinchi bosqich diagnostika. Diagnostika o'quvchining boshlang'ich darajasini aniqlaydi. Bu yerda faqat test yetarli emas, chunki kompetensiya ko'proq faoliyatda ko'rinadi. Shuning uchun qisqa amaliy vazifa berilib, o'quvchi qanday rejalaydi, qanday muloqot qiladi, qanday dalil keltiradi, qanday xato qiladi — shu kuzatiladi. Diagnostika natijasi o'qituvchiga klaster ichida qaysi komponentlarni ko'proq kuchaytirish kerakligini ko'rsatadi [4].

XULOSA VA MUNOZARA

Kompetensiyalarni klasterli yondashuv asosida rivojlantirish modeli ta'lim natijalarini fragmentar ko'nikmalar darajasidan real faoliyat natijasiga

olib chiqishga xizmat qiladi. Klasterli yondashuv kompetensiyalarni o‘zaro bog‘langan tizim sifatida ko‘rib, ularni integratsiyalashgan vazifalar orqali birgalikda ishga tushiradi. Mazkur maqolada klasterli yondashuvning nazariy mantiqi, klaster tuzish tamoyillari, olti bosqichli rivojlantirish modeli hamda baholashning dalil va mezonga asoslangan mexanizmlari asoslandi. Modelning amaliy qiymati shundaki, u o‘quvchi uchun maqsadni ko‘rinadigan qiladi, o‘qituvchi uchun jarayonni boshqariladigan qiladi, baholashni esa shaffof va o‘rishga yo‘naltirilgan holatga keltiradi. Portfel, rubrika, formatif teskari aloqa va loyihaviy faoliyat orqali kompetensiyalar “ko‘rinadigan dalil”ga aylanadi, natijada ta’lim sifati va mehnat bozori talablariga moslashuv kuchayadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. European Parliament; Council of the European Union. Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. — Brussels: EU, 2018. — 13 p.
2. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. — 4th ed. — Maidenhead: Open University Press, 2011. — 389 p.
3. Wiggins G., McTighe J. Understanding by Design. — 2nd ed. — Alexandria: ASCD, 2015. — 370 p.
4. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. — New York: Longmans, Green, 2016. — 207 p.